

Nature Moves

Børn og unges naturoplevelser og friluftsliv – nye steder og nye muligheder

Friluftsrådet

Vidensblad 3, Januar 2016

Jan Arvidsen, Jens Høyer-Kruse og Søren Andkjær

Active Living Research Unit

Institut for Idræt og Biomekanik, Syddansk Universitet

Centrale begreber i spørgeskemaundersøgelsen

Introduktion

Projektet Nature Moves har til formål at undersøge børn og unges friluftsliv og naturoplevelser i fritiden, og søger svar på følgende spørgsmål: 1) *Hvordan og i hvilket omfang er børn og unge i Danmark aktive i naturen i fritiden, og hvilke begrænsninger for aktivitet kan identificeres?* 2) *Hvorfor er børn og unge aktive i naturen, og hvilken betydning har friluftsliv og naturoplevelser for børn og unge?* 3) *Hvilken betydning har de fysiske rammer for børn og unges friluftsliv?* 4) *Hvordan kan man fremme børn og unges friluftsliv fx med strukturelle tiltag?* Allerede denne korte introduktion af projektets formål og central spørgsmål peger på behovet

for en afklaring af en række centrale begreber: Hvad menes med *natur* og *naturoplevelser*, med (børns) *friluftsliv*, med *børn* og *fritid*?

Den følgende begrebsafklaring knytter sig specifikt til spørgeskemaundersøgelsen. Mange af de begrebsdefinitioner, der følger nedenfor, er gældende på tværs af projektets dele, men man vil også kunne finde variationer og nuancer i forhold til andre dele af projektet. Disse variationer kan skyldes såvel praktiske som erkendelsesmæssige hensyn.

Naturområder

I spørgeskemaundersøgelsen skelner vi overordnet mellem *udendørsområder* og *naturområder*.

Begrebet *udendørs områder* dækker alle områder og landskaber udenfor bygninger, dvs. alt fra skov og strand over haver og havne til indkøbsgader og idrætsanlæg. Begrebet *naturområder* derimod anvendes mere eksklusivt om *udendørsområder* og *landskaber*, hvor *større dele er relativt upåvirkede af menneskelig indgriben*. I spørgeskemaundersøgelsen operationaliseres naturområder i følgende typer: *Strand, sø eller å, Parker eller grønne områder i byen, Skov eller krat, Naturstier, Eng, hede eller mark, samt Naturlegeplads*.

Når der i spørgeskemaundersøgelsen opereres med såvel med det generelle begreb *udendørsområde* og det mere snævre begreb *naturområder*, så er det overordnet et forsøg på at skabe et nuanceret overblik over børns udendørs steder og udeliv.

Det er væsentligt at bemærke, at opdelingen hverken er teoretisk funderet eller logisk nødvendig, men udtrykker en udbredt hverdagsproglig konstruktion, der af praktiske årsager er værd at videreføre i denne del af projektet. Spørgeskemaet henvender sig hovedsagligt til børn, og det er vores vurdering, at valget af begrebsapparat skal afspejle dette, således at børnene kan forstå de begreber, de forventes at forholde sig til i undersøgelsen.

Vi er opmærksomme på, at opdelingen ikke er uproblematisk. Således forstås naturområder som et underbegreb i forhold til begrebet *udendørsområder*, men afgrænsningen af de

særlige naturområder rummer en række grænsefænomener, hvilket fremgår af udredningen nedenfor.

De ovenfor nævnte naturområder antyder, at vi opererer med en bred naturforståelse, der tillader en udstrakt grad af menneskelig påvirkning af omgivelserne. Påvirkningen kan både være intentionel og utilsigtet, men fælles for de inkluderede områder er: 1) At de naturlige¹ (grønne, brune og blå) elementer er fremherskende, og omvendt, at de anlagte elementer indtager en mere begrænset del af omgivelserne. 2) At de naturlige elementer i omgivelserne tillades at udbrede sig og forandrer sig relativt frit.

En række udendørsområder, som fx haver og idrætsanlæg inkluderes ikke i de dele af undersøgelsen, der specifikt undersøger børnenes vaner og forhold til naturen. Dette til trods for, at disse områder på mange måder falder ind under definitionen af *natur*. Haver og idrætsanlæg ekskluderes af andre grunde: Haver ekskluderes, fordi det er private områder og som sådan falder udenfor projektets overordnede målsætning om at fremme børns friluftsliv (se definition nedenfor) i det offentlige rum. Idrætsanlæg ekskluderes, idet det vurderes, at børnenes reelle interaktioner med områdets naturlige elementer er begrænsede, og at idrætsanlæg derfor – bredt set – ikke er en væsentlig kilde til naturoplevelser.

Naturoplevelser

Begrebet *naturoplevelser* defineres som *kropslige, følelsesmæssige og kognitive erfaringer af naturen*. Naturoplevelser dækker således både de stemninger, som naturen giver anledning til (fx mystisk, fredeligt, hyggeligt og spændende), og de kvaliteter, som børnene tilskriver naturen (fx som kilde til stilhed, tryghed, viden, alene-tid, varierede aktiviteter og udfordringer).

Forståelsen af naturoplevelse i dette projekt læner sig op af et naturoplevelsesbegreb, der fremføres af Stephen R. Kellert (2002), og som opererer med tre grundlæggende forskellige former for naturoplevelser: *direkte*, *indirekte* og *vikarierende* naturoplevelser. Direkte naturoplevelser (*direct experience*) involverer fysisk kontakt med naturlige omgivelser i

¹ Her tænkes på vegetation, jord, sten, sand, vand og lignende vækster og materialer.

forbindelse med spontan leg og aktivitet (Kellert 2002). Det er de direkte naturoplevelser, der er i fokus på i spørgeskemaundersøgelsen, dog med den bemærkning at "spontaniteten" ikke alene kan udgå fra børnene, men også bredere fra familien. Kellert opererer ligeledes med to andre former for naturoplevelser. Dels indirekte naturoplevelser (*indirect experience*), der ligeledes involverer faktisk fysisk kontakt, men adskiller sig fra de direkte naturoplevelser på to væsentlige punkter. For det første forstås kontakten og oplevelsen som resultatet af en planlagt og fremmedstyret aktivitet præget af voksen-involvering. For det andet forstås naturen i indirekte naturoplevelser som produkt af en udstrakt human påvirkning, og indbefatter børns møder med planter, dyr og habitater i fx zoologiske og botaniske haver, museer, udstillinger, haver og akvarier. Dels peger Kellert på vikarierende eller symbolske naturoplevelser (*vicarious or symbolic*), der udmærker sig ved sit fravær af fysisk kontakt med naturlige omgivelser. Den natur, børnene møder her, er repræsentationer af den naturlige verden, der formidles gennem forskellige medier som billede, tekst, tale, film, fortællinger og animationer.

Hverdagsfriluftsliv

I en dansk sammenhæng eksisterer der – i modsætning til fx en norsk kontekst – ikke en officiel definition på friluftsliv. Projektet henter derfor inspiration til en definition af projektet fra forskellige kilder. I Nudansk Ordbog (Becker-Christensen 1999) defineres friluftsliv som "det at dyrke udendørs aktiviteter, fx sejlsport, fiskeri eller lignende". Heller ikke i *Regeringens Natur og Miljøpolitiske Redegørelse 1999* ekspliciteres en definition, men rapporten bemærker dog, at begrebet særligt bliver anvendt "om en lang række menneskelige aktiviteter, der foregår i fritiden udenfor hjemmet, arbejdspladsen og sportspladsen, og som vælges af lyst." (Miljø- og Energiministeriet 1999, s.452). Andkjær (2008) læner sig op af denne forståelse af friluftsliv og peger på, at "Friluftsliv forstås bredt som aktiviteter i naturen, der ikke direkte er knyttet til hjemmet (f.eks. havearbejde), arbejde (f.eks. skovbrug) eller sportskonkurrencer (f.eks. et orienteringsløb). Friluftsliv dyrkes primært i fritiden, evt. i forbindelse med uddannelse, og vælges ofte af lyst" (Andkjær 2008:11). Projektet knytter grundlæggende an til denne forståelse af friluftsliv, men begrebet rummer alle de aspekter,

som vi ønsker at fremhæve.² Dels ønsker vi at betone, at interaktionen med naturen er et væsentligt element ved friluftsliv, dels ønsker vi at fokusere på de dele af børnenes friluftsliv, som de selv har stor indflydelse på, og vi anvender derfor begrebet *hverdagsfriluftsliv* for at markere denne forskel.

Begrebet *hverdagsfriluftsliv* defineres i projektet som børns lystbetonede (*autoteliske*) aktiviteter og ophold i naturen - alene eller sammen med andre - der muliggør kropslige, følelsesmæssige og/eller kognitive interaktioner med omgivelserne (se *Naturoplevelser* ovenfor).

Indeholdt i definitionen er en lang række af børns aktivitetsformer, som fx badning, gåture, klatring, fiskeri, rollespil, cykling, "ting-finderi", motion, samvær og transport, der ikke i sig selv nødvendigvis kan betegnes som friluftsliv. Det, der i undersøgelsen gør disse lege-, aktivitets- og samværsformer til friluftsliv, er hovedsagligt, at de foregår i det, vi forstår som naturområder (Se *Naturområder* ovenfor). Således er indendørs svømning og badning ikke friluftsliv, men bliver det, når det foregår i naturen. Efter samme logik forstås gåture, motion og transport i naturen som friluftsliv, mens det ikke er tilfældet for de selv samme aktiviteter, når de foregår andre steder.

Aktivitetssomgivelsernes beskaffenhed er dog ikke enerådende i vurderingen af, om noget kan karakteriseres som friluftsliv eller ej - selvom det er tilfældet i de anførte eksempler. Fx er arbejds- og skoleaktiviteter ikke friluftsliv – upåagtet at de kan foregå i naturen – idet disse diskvalificeres af at være drevet af løn og læring, hvorved de unddrager sig den autoteliske fordringen om at være drevet af nysgerrighed, fascination eller engagement. Disse kvaliteter kan meget vel være indeholdt i både arbejde og skolegang, men er *tilfældige* og ikke *nødvendige* kvaliteter ved disse aktivitetsformer. Grunden til, at vi insisterer på en nødvendig

² I den nye friluftspolitiske redegørelse fra Miljøministeriet præsenteres en bred forståelse af friluftsliv: *Friluftsliv er ophold og aktiviteter udendørs. Det kan udfolde sig i byen, på landet, i luften eller i vandet. Som udgangspunkt er friluftsliv lystbetonet og knyttet til vores fritid. Det er et grundlæggende træk, at friluftsliv giver os en oplevelse af at komme nærmere naturen. Friluftslivet i Danmark er mangfoldigt. Det kan – udover i fritiden – også finde sted som et afbræk i arbejdsdagen, i forbindelse med undervisning og andre pædagogiske aktiviteter eller som led i et behandlingsforløb. Friluftsliv kan være roligt, afslappende eller fysisk krævende. Det kan rumme leg, konkurrence eller transport. Formålet kan være en god oplevelse, at møde andre, blive dygtigere, klogere eller sundere. Der opstår hele tiden nye former for friluftsliv* (Miljøministeriet, Naturstyrelsen, 2015).

forbindelsen mellem friluftsliv og natur, er, at aktivitet og ophold ses som en erfaringsvej til naturoplevelser, der tænkes at være en vigtig kvalitet ved friluftsliv.

I en nordisk sammenhæng rummer friluftslivsbegrebet nogle normative medbetydninger af menneske-natur-relationen, idet friluftsliv forstås som "[...] a Norwegian tradition for seeking the joy of and identification with free nature" (Faarlund 2007:56), og forbindes ofte med et enkelt liv i naturen med simple midler (Fx Tordsson 2006, Edinger 1997, Ulstrup 1997). Når vi i dette projekt insisterer på en nødvendig forbindelse mellem friluftsliv og natur, så er det ikke intentionen at videreføre et naturbegreb, der ofte både implicit og eksplicit medtænkes i en traditionel nordisk kontekst. I dette naturbegreb forstås naturen ofte som aldeles uberørt af mennesker og kultur (se fx Fjørtoft 2004 og Tordsson 2003), hvilket ikke er tilfældet i vores definition af natur.

Gennemgående kredser undersøgelsen om børnenes friluftsliv i fritiden og i hverdagen. Fritidsbegrebet behandles selvstændigt nedenfor, og her skal der derfor blot knyttes et par kommentarer til hverdagsbegrebet. Betoningen af "Hverdag" skal pege på, at undersøgelsen hovedsagligt angår børns eget friluftsliv, dvs. de dele af friluftslivet, som de selv – i et vist omfang - er herre over, og hvor de derfor ikke – nødvendigvis – er afhængige af voksne. Begrebet *lystbetonede* i definitionen er et forsøg på at indfange dette aspekt.

Vores brug af begrebet hverdagsfriluftsliv er inspireret af dele af Margrete Skårs (2010) forståelse af begrebet. Hun betoner bl.a., at hverdagsfriluftslivet langt overvejende foregår i lokalområdet, hvilket er i overensstemmelse med vores brug af begrebet, hvor friluftsliv i forbindelse med rejser ikke undersøges. Vores begreb adskiller sig fra Skårs brug i den forstand, at vi ikke medtænker skolestyrede aktiviteter i naturen under vores friluftslivsbegreb.

Børn

Begrebet *børn* anvendes af formidlingsmæssige årsager som samlebetegnelser for de deltagende børn og unge i spørgeskemaundersøgelsen. Respondenterne er mellem 10 og 15 gamle, og begrebet *børn* afspejler derfor ikke nødvendigvis "børnenes" selvforståelse, idet nogle af børnene formentlig opfatter sig selv som "unge" eller "teenagere".

Børn opfattes i undersøgelsen som sociale aktører, der - på lige fod med voksne - kan, og har ret til, at udtrykke viden om og holdninger til deres egen personlige og sociale virkelighed (Prout 2005; Mitchell 2006). Børnenes besvarelser i spørgeskemaet afspejler derfor deres virkelighed, der ikke er mere eller mindre virkelig end de voksnes besvarelser.

Fritid

Fritid forstås bredt som *al den tid, der ikke er skoletid*. Med til fritiden hører således i udgangspunktet også transporttid til og fra skole, fritidsinteresser og lignende, samt arbejdstid og sovetid. Funktionelt vil arbejdstid og sovetid dog ofte være uden betydning, da børnene her sjældent er i naturen.

Referencer

- Andkjær, S. (2008). *Friluftsliv i Danmark. Unges deltagelse i friluftsliv set i kulturelt perspektiv*. Institut for Idræt og Biomekanik Odense: Syddansk Universitet. Ph.d.-afhandling.
- Edinger, A. (1997). "Den rene vare. Friluftsliv og naturoplevelser". In: T. Berg-Sørensen, *Dansk Forum for Natur- og Friluftsliv*, s. 75-79
- Faulaund, N. (2007). "Defining friluftsliv". In: Henderson & Vikander. Toronto: *Natural Heritage Books*, 2007.
- Fjørtoft, I. (2004). "Landscape as playscape: the effects of natural environments on children's play and motor development". *Children, Youth and Environments*, 14(2), 23-44.
- Kellert, S.R. (2002). "Experiencing Nature: Affective, Cognitive, and Evaluative Development in Children". In: Kahn & Kellert 2002: *Children and Nature. Psychological, Sociological and Evolutionary Investigations*, Massachusetts Institute of Technology. s. 117-152.
- Mitchell, L. M. (2006). "Child Centered? Thinking Critically about Children's Drawings as a Visual Research Method". *Visual Anthropology Review*. 22 (1): 60-73.
- Prout, A. (2005): *The future of childhood. Towards the interdisciplinary study of children*. Abingdon: Routledge Falmer.
- Skår, M. (2010): *Experiencing nature in everyday life*. Doctoral thesis 2010:07, Ås: UMB.

Tordsson, B. (2003). *Å svare på naturens åpne tiltale*. Dr. Scient. Avhandling, Institutt for samfunnsfag, Norges Idrettshøgskole. Oslo 2003

Ulstrup, S. (1997). "Natur- og friluftsliv". In: T. Berg-Sørensen, *Dansk Forum for Natur- og Friluftsliv*, s. 16-23